

NOI MODALITĂȚI DE POTENȚARE INFORMAȚIONALĂ A PATRIMONIULUI ETNOGRAFIC ÎN EXPOZIȚIILE TEMPORARE

dr. Doina IȘFĂNONI¹

NEW WAYS OF INFORMATION TO ETHNOGRAPHIC HERITAGE POTENTIATING THE TEMPORARY EXHIBITIONS

Abstract:

The specialists from ethnographic museums have devised new ways of informational enhancement of heritage, in consensus with the UNESCO regulations about re-contextualization of tangible heritage. According to these requirements, the exhibition becomes an interactive perimeter where the public is invited to discover unusual situations of certain categories of objects that, even if he knew them, he could not see them in the context that he perceive here.

*

Key-words: re-contextualization, ethnographic museum, temporary exhibition, heritage

Cuvinte cheie: re-contextualizare, muzeu etnografic, expoziție temporară, patrimoniu

În ultimele trei decenii muzeografia românească se confruntă cu noi provocări în activitățile de valorificare expozițională a patrimoniului teaurizat. Relația public-patrimoniu începe să fie înțeleasă și la noi, din perspectiva redefinirii conceptuale a celor doi termeni, în concordanță cu spectaculoasele transformări de mentalitate apărute în conștiința contemporanilor, la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul veacului XXI.

Fracturile informaționale din cadrul comunicării intergeneraționale și nevoia permanentă a oamenilor „de noutate”, de „nemaivăzut” și „exceptional” se leagă de ritmul tot mai accelerat al schimbărilor socio-economice din societatea modernă, de migrația accentuată a populației de la sat spre orașe, de formele turismului de masă, de nenumăratele focare de conflict și dezastrele naturale.

În fața acestor realități, muzeele etnografice, pavilionare și în aer liber, au înțeles că șansa menținerii în topul ofertei culturale depinde de flexibilitatea și înțelepciunea specialiștilor de a-și adapta permanent discursul expozițional la imperativele vremii și la cerințele oamenilor. Pentru a nu fi considerate doar „cimitire ale obiectelor”, cum ne avertiza Alexandru Tz. Samurcaș încă de la începutul secolului al XX-lea, este nevoie de sincronizarea activităților de valorizare a patrimoniului cu nivelul cercetărilor în domeniu, dar și cu dorințele publicului. Iată ce afirmă în acest sens dr. Jochen Schicht, directorul grupului de lucru *Noua concepție 2008-2010*, constituit în Germania pentru reorganizarea *Muzeului Carnavalului Narrenschopf - Fastnachtmuseum Narrenschopf* din Bad Durrheim: ”A face un muzeu să funcționeze într-o manieră durabilă, înseamnă ca el să nu se oprească niciodată din evoluție. În cazul muzeelor oprirea semnifică regres. Pentru această rațiune nici un muzeu nu își poate permite să omită reorganizarea, din timp

¹ Cercetător etnolog, Muzeul Național al Satului ”Dimitrie Gusti” București.

în timp, a anumitor secțiuni din expoziție și adaptarea lor la nevoile vizitatorilor, care evoluează la rândul lor. Dacă luăm în calcul acest lucru, muzeele nu au de ce să se teamă de viitor”².

Conform acestui deziderat, expozițiile de bază sau temporare nu mai pot fi concepute astăzi doar ca mijloace de concretizare a discursului teoretic al specialiștilor, ci ele trebuie să devină *perimetre interactive* în care publicul este invitat și incitat să descopere ipostaze insolite ale unor categorii de piese pe care, chiar dacă le știa dinainte, nu le-a văzut niciodată în contextul oferit de expoziție.

Însușită de muzeologia modernă, această nouă viziune asupra spațiului expozițional s-a completat în mod fericit cu recomandările UNESCO și ICOM referitoare la *recontextualizarea și resemantizarea patrimoniului tangibil din colecțiile muzeale* prin intermediul *expresiilor patrimoniului intangibil*³. Armonizarea celor două forme de manifestare a creativității umane – *materială*, existentă deja în muzee, și *imaterială*, aflată în studiu – a devenit obiectiv prioritar și în lumea muzeografilor.

Răspunzând inițiativei de salvare a patrimoniului cultural imaterial, muzeele etnografice din România și-au asumat rute de cercetare diferite. În funcție de tipul muzeului – pavilionar sau în aer liber – fiecare și-a conceput programe speciale de studiere a patrimoniului intangibil, finalizându-le prin dezvoltarea colecțiilor și înnoirea discursului expozițional.

Cercetarea cadrelor de viață spirituală, a cunoștințelor și competențelor (*savoir-faire-ul*) indivizilor și grupurilor umane care mai dețin încă secretul făuririi pieselor teaurizate în muzee și al rosturilor funcțional-artistice și ceremonial-simbolice după care acestea au fost concepute, aduc obiectelor etnografice un plus de valoare, întregindu-le mesajul. Prin integrarea dimensiunii spirituale, patrimoniul tangibil capătă o forță suplimentară de atracție, oferind publicului informații inedite despre rolul și funcțiile sale în contextul originar.

În cunoscuta publicație „Musée” pe 2005, editată de ICOM, Hugues de Varine pledează pentru cercetarea *in integrum* a patrimoniului cultural, atrăgând atenția că în societatea contemporană: „...este primordial să nu considerăm patrimoniul cultural ca pe un element izolat de mediu, ci să-i respectăm logica – de altfel veche – care privilegiază o apropiere globală și strict legată de contextul în care patrimoniul se înscrie. Deasemenea, este bine să luăm în considerare regiunea de proveniență a acestuia în complexitatea sa, ca expresie a intersecției trecutului cu prezentul, a bunurilor culturale cu peisajele, a activității economice cu obiceiurile, a conflictelor și contradicțiilor dintre logica prezervării și cea a dezvoltării. (n.n. Numai o asemenea cercetare ne poate) ... oferi o perspectivă reală asupra patrimoniului cultural de-a lungul acțiunilor coordonate de globalizare și contextualizare...”⁴.

Asumându-ne această viziune novatoare asupra patrimoniului muzeal, înțelegem de ce problematica valorizării sale expoziționale este astăzi un subiect de interes și dezbateră, nu numai între specialiștii din muzee, ci și de către profesioniștii ce activează în alte domenii. Respectând acest principiu, la elaborarea unui proiect expozițional, alături de muzeografi și cercetătorii din specialitățile profilului muzeal, participă antropologi, istorici, istorici de artă, scenografi, artiști vizuali și uneori chiar membrii din comunitățile de origine ale patrimoniului ce urmează a fi reprezentat expozițional. Aceste colective multidisciplinare, tot mai frecvent

² Dr. Jochen Schicht, *Comment impliquer le public dans un musée consacré au masque ? Ateliers didactiques et salles interactives*, p. 144, în catalogul expoziției **Masques d'Europe. Patrimoines Vivant**, în cadrul proiectului european IMMASK Musées & Patrimoine immatériel. Focus sur les traditions masquées européennes, Belgia, 2012, ISBN 978-2-587-05060-3.

³ Recunoașterea oficială a patrimoniului cultural imaterial de către Comitetul Internațional UNESCO s-a realizat începând cu anul 2000, iar din anul 2003 este definit și înscris sub protecție legislativă; România a aderat la Convenția de salvagardare a patrimoniului cultural imaterial, iar în anul 2008 a fost emisă Legea nr. 26 pentru a-l proteja.

⁴ Hugues de Varine, *Musée*, ICOM, 2005, citat de Mario Paffi în articolul *Le rôle des associations culturelles dans l'univers muséal*, p. 151, catalogul expoziției **Masques d'Europe. Patrimoines Vivant**, în cadrul proiectului european IMMASK Musées & Patrimoine immatériel. Focus sur les traditions masquées européennes, Belgia, 2012, ISBN 978-2-587-05060-3.

întâlnite, reprezintă un eficient filtru de obiectivare științifică a patrimoniului și de racordare a proiectului expozițional la cerințele publicului. Acceptarea relației dialectice între patrimoniu și public permite realizarea unor expoziții desprinse de academism și de grija conservatorismului înghețat. Prin acest tip de cercetare, muzeele etnografice își reactivează o importantă funcție informală legată de crearea cadrelor adecvate dialogului dintre toate formele de manifestare ale patrimoniului cultural: material și imaterial.

Conceput pe asemenea temeuri, proiectul expozițional contribuie la cunoașterea și promovarea diverselor segmente de patrimoniu și implicit la **resemantizarea valorică a mesajelor specifice** fiecărei categorii de piese.

În expozițiile moderne patrimoniul dialoghează cu elementele contextuale, creând un ambient capabil să trezească în sufletele vizitatorilor un sentiment de continuitate și solidaritate cu moștenirea culturală a generațiilor precedente, cultivându-le astfel conștiința identitară.

Expoziția se dorește a fi un spațiu al **interrelaționării ideatice** dintre patrimoniu și privitor, care se bazează pe competența și creativitatea specialistului de a sugera noi și noi punți senzoriale între diversele forme de manifestare materială și imaterială a patrimoniului: obiecte, imagini grafice, fotografice și filmice, sunete, mirosuri și texturi. Parcurgerea expoziției se dorește a fi un traseu inițiativ, formal și informal, la care poți participa vizual, tactil, olfactiv și auditiv. Fiecare categorie de stimuli dezvăluie vizitatorului universul fascinant al unei lumi care dialoghează, completându-și reciproc discursul, spre beneficiul celor prezenți. Totul devine formă fascinatorie, generatoare de spectacol și capabilă a vorbi, în limbajul semnelor multisenficante, despre știința și priceperea unor oameni care au știut să-și realizeze singuri, cu talent și măiestrie, uneltele și casa, inventarul domestic și îmbrăcămintea, podoabele și icoanele, însemnele funerare și ținutele ritual-ceremoniale. Fiecare piesă, indiferent de rolul ce-l avea de îndeplinit în viața cotidiană sau de sărbătoare a țăranilor, poartă în structura sa formală o fărâma din sufletul și spiritul creatorilor. Dacă știi să provoci obiectul de patrimoniu, el îți va depăna povestea sa.

Alături de cercetarea formelor de expresie ale patrimoniului tangibil și intangibil, care a restituit obiectelor etnografice forța comunicațională inițială, ne revine, ca responsabilitate științifică, și crearea contextelor adecvate de exprimare a diversității limbajelor.

Expozițiile pavilionare și cele din muzeele în aer liber pot deveni asemenea cadre interactive de afirmare a autenticității și originalității patrimoniului etnografic. Pentru realizarea acestui obiectiv trebuie să avem în vedere interacțiunea a două categorii de factori:

- factorul subiectiv - înțeles ca orizont profesional al specialistului (muzeograf, cercetător, arhitect, scenograf, fotograf);
- factorul obiectiv - reprezentat de sistemul mijloacelor complementare de transpunere a proiectului expozițional, condiționat de nivelul tehnologic al vremii și bugetul alocat expoziției.

Succesul echipei depinde de competența cunoașterii temeinice a patrimoniului din perspectivă istorică și culturală, morfologică și sintactică. Această cerință obligă specialistul la documentări sistematice în arhive și biblioteci, în colecții și pe teren, pentru a surprinde dimensiunea evoluției patrimoniului și impactul socio-cultural al respectivului segment în structurile de mentalitate specifice diverselor perioade istorice. Bogăția informațională a surselor permite apoi configurarea unui context relațional corect și ilustrarea unor fațete inedite ale patrimoniului. Particularitățile tehnologice, artistice, confesionale etc. descoperite cu ocazia documentării pentru expoziție, oferă specialiștilor din muzeu (cercetători, muzeografi, graficieni, scenografi) șansa afirmării vizuale a patrimoniului dintr-o perspectivă total necunoscută. Ingenios conceput, contextul expozițional poate facilita incredibile sugestii și asocieri de idei spre perimetre geografice și cadre sociale diferite.

Desigur, un cercetător pasionat poate explora diverse rute de cercetare a patrimoniului și conexa sugestiv diversele forme de manifestare a creativității populare. Acest flux de potențare informațională a patrimoniului etnografic nu se poate comunica însă vizitatorului dacă există

incompatibilități între modernitatea viziunii tematice și arhaismul/ stângăcia mijloacelor complementare de prezentare a patrimoniului. Robustețea mobilierului, dimensiunile și forma vitrinelor și a podiumurilor, posturile și expresia manechinelor, calitatea luminii, rezoluția imaginilor fotografice, grafice și video, modul de amplasare în spațiul expozițional a fiecărui tip de material complementar, raportul de mărime și proporțiile dintre exponate/ patrimoniu și materialele complementare sunt doar câțiva dintre factorii ce pot destabiliza percepția vizuală a publicului într-o expoziție, contribuind la deturnarea mesajului construit cu pedanterie științifică de autorii acesteia.

Armonizarea celor două categorii de factori – patrimoniu și elemente complementare de transpunere – este foarte important de realizat întrucât astăzi mesajul unei expoziții nu se mai poate reduce doar la evidențierea calităților tehnologice și estetice ale pieselor expuse ci, implicit, la promovarea aspectelor de pitoresc deosebit și ingenios. Semnificația plenară a patrimoniului muzeal se poate dezvălui publicului doar în anumite condiții de expunere. Exponatul autentic, obiectul martor, devine *centru de iradiere relațională* cu celelalte categorii de expresii ale patrimoniului imaterial – obiecte, sunete, muzică, rostiri, imagini – doar într-un sistem armonios de echilibrare a ponderilor vizuale ce revin fiecărui modul de concretizare formală a mesajului/ ideii tematice.

O expoziție dedicată concretizării unui obicei tradițional, de exemplu jocurile cu măști, nunta tradițională sau riturile funerare, poate transforma spațiul expozițional într-un *perimetru al dialogului*, al *schimbului interactiv de informații* între vizitatorul stimulat de ceea ce vede și propria sa memorie. Publicul expoziției este provocat, contrariat de ipostazele inedite ale unor obiecte pe care le știa, dar nu le-a mai văzut niciodată într-o asemenea postură. Datorită competenței muzeografilor și etnologilor, creativității scenografilor și profesionalismului antropologilor, el, vizitatorul, are șansa să descopere coerența și logica interioară a gândirii celor care au creat și practicat asemenea obiceiuri, completându-și astfel cunoștințele și reactivându-și memoria.

Am experimentat la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” din București acest nou concept expozițional începând din anul 1998, realizând expoziții tematice precum: ***Aratul - de la ocupație la ritual, Forme și figuri simbolice în ceremonialul nunții tradiționale, Taina botezului și a cununiei la români, Jocuri cu măști la cumpăna dintre ani, Masca. De la ritual la spectacular.***

Prin realizarea unor asemenea expoziții specialiștii din muzee urmăresc redeşeptarea memoriei senzorial-cognitive a publicului, contribuind astfel la remodelarea vieții comunitare și a relațiilor inter-umane. Pe de altă parte, conexiunile sugerate de exponate trezesc publicului emoții și sentimente de respect și solidaritate față de patrimoniul material și imaterial expus, permițându-i să redescopere valoarea culturală și dimensiunea socio-umană a patrimoniului etnografic.

Înțelese ca noi modalități de potențare informațională a colecțiilor muzeale ***recontextualizarea și resemantizarea patrimoniului cultural tangibil, prin intermediul expresiilor patrimoniului intangibil*** oferă omului modern o percepție integratoare asupra sistemului de valori identitare ale unui popor, contribuind la modelarea profilului său spiritual.

Foto 1. Plugul de colind împodobit cu brazi și colaci la resteele jugului;
Suceava, expoziția *Aratul - de la ocupație la ritual*

Foto 2. Urător cu Plugul la Anul Nou;
Suceava, expoziția *Aratul - de la ocupație la ritual*

Foto 3. Mască de *Urât la Capră*, Jocuri cu măști, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 4. Mască de țigancă, Jocuri cu măști, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 5. Mască de țigancă, Jocuri cu măști, Neamț, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 6. Moș cu Cerb și Capră, Jocuri cu măști, Fundu Moldovei, Suceava, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 7. Jocul călușilor,
Vorona Botoșani, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 8. Mască costum de Capră,
Hârlău, Iași, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 9. Alaiul Ursului,
Suceava, expoziția *Masca. De la ritual la spectacular*

Foto 10. Mire și Naș la masa mare cu colaci, ulcior și găină,
expoziția *Taina botezului și a cununiei la români*

Foto 11. Pom de nuntă,
Dăbâca, Hunedoara, expoziția *Taina botezului și a cununiei la români*

Foto 12. Miri și nași la masa mare cu colaci, pom și ulcioare de nuntă,
expoziția *Taina botezului și a cununiei la români*